

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ

АНАТОЛ АНЧЕВ. ФОЛКЛОРЪТ НА РАБОТНИЦИТЕ ОТ ЕДНО ЗВЕНО НА КАНАЛДЖИЙСКА БРИГАДА. София, ТИП-ТОП ПРЕС, 2017

ANATOL ANCHEV. THE FOLKLORE OF A SEWAGE CREW. SOFIA, TIP-TOP PRESS, 2017

Заглавието – ненужно описателно от издателска гледна точка – е точно от съдържателна: книгата побира записаното от проходащия фолклорист Анатола Анчев във времето на неговото принудително участие в 45-дневна бригада в помощ на строителството в края на 1980 и началото на 1981 г. Резултат от това *включено наблюдение* и от двойното усилие на Анчев – да строи канали и да лови бисерите в разговорите на колегите бригадири – е съставянето на една от първите у нас сбирки с теренни материали, които обикновено биват подвеждани под рубриката *градски фолклор* – не защото понятието е безспорно, а защото по-добро няма.

Сбирката представя разнообразни образци (от езикови клишета през речевни актове до пълноценни жанрове), набелязващи контурите на явленията *градски фолклор*. Сред тях се открояват: прякори, обръщения, закани, клетви, цинизми, ругатни, псувни, езикови каламбури („правим шашми“ вм. „правим шахти“), пословици, поговорки, стереотипи, римувани отговори, капани, лафове, остроумни отговори, пародии, вицове, анекдоти, етиологични легенди и пр. Към този богат в жанрово отношение словесен материал са добавени и няколко наратива от традиционния селски фолклор (вълшебни приказки и легенди за Иван Рилски), но те стоят встрани от останалите записани текстове. Впрочем записвачът сам признава, че са разказани по поръчка и след изричните усилия на респондентите – ярко свидетелство, че тези разкази не са автентични пластове от словесния репертоар на каналджиите.

Събраният материал се отличава с тематично единство – в неговия център стоят няколко ключови теми при значителен акцент върху циничното. Позадълбочен поглед обаче би открил, че наличието на тематични центрове е следствие – водещо е единството на настроението в полетата на *смешното* и *остроумното*, а цинизмите, макар и чести, са просто инструмент на духовитостта (такава, каквато си я представят бригадирите) и присъстват в книгата като страничен резултат.

На пръв поглед сбирката се вписва в актуалната тенденция по публикуване на свенливо загърбвания дълго време *блажен фолклор* – този импулс е представен най-ярко от поредиците „Фолклорен еротикон“ на издателска къща „ROD“ и „Скришен фолклор“ на Симеон Мильов. За разлика от конку-

рентните издания, които подбират най-сочните *блажни* фолклорни текстове и загърбват изцяло контекста на тяхното функциониране, книгата на Анатоли Анчев прави точно обратното: тя не цензурира „незначителното“ и настойчиво контекстуализира. Тази задача е изпълнена до възможния предел в представения авторски увод, призван да улови ситуацията на битуване на *блажните* образци – в него подробно са описани: всекидневието на бригадата, социално-ролевата характеристика на нейните членове и отношенията помежду им, ситуацията на изричане на отделни духовитости и пр. Това прави сбирката пионерска в областта на българската фолклористика.

Направената реконтекстуализация на събрания материал показва, че циничните остроумия възникват и функционират в особена комуникативна ситуация – това не е ситуацията на *разказване*, както прибързано могат да заключат фолклористите, а на *надприказване*. Тази особена ситуация е подчинена на стремежа за взаимно *словесно уязвяване* при имплицитна „временна безчувственост“ на участниците в нея, по израза на Анри Бергсон (*Смехът. Есе относно значението на комичното*. София, 1996). Резултатът е *словесен дуел*, в който дори уязвеният се смее от сърце, ако е „затапен“ със сполучлива двусмислица или духовитост. Представените образци всъщност са текстови записи от тип общуване (да избягаме от думата *дискурс*), поместващо се между полюсите на *заяждането* и *предизвикателството*; те са форми на жанр, за чието назоваване е предложен терминът *издявки* (Григор Григоров. *Сексуалните задявки и издявки*. – В: *Българската Vita Sexualis*. София, 2013: 123–144).

Като че ли неслучаен аспект от описаната комуникативна ситуация е и фактът, че тя възниква в хода на извършването на неотчужден физически труд. Здравата обвързаност на фолклорните текстове с контекста на тяхното изпълнение е типична особеност на битуването на традиционния фолклор: така жътварските песни съпровождат *жътвата*, хороводните – *хорото*, а трапезните – *трапезата*. От тази гледна точка политиката по игрово взаимно уязвяване може да бъде видяна като културен инструмент за осигуряване на допълнителна мотивация и на психическо разведряване при извършването на тежка физическа работа. Това е изпитана рецепта: Йохан Хьозинха (Homo Ludens. *Изследване на игровия елемент на културата*. София, 2000, 181–183) издирва свидетелства, че на Баварските острови мъжете традиционно събират палмов сок от короните на кокосовите палми по двойки, като непосилният труд е съпровождан от пеенето на уязвяващи другия песни – взаимните подигравки генерират за всеки от тях психическа разтуха и физическа мобилизация.

Реконструираната от книгата на Анчев ситуация може да бъде интерпретирана и от друга гледна точка – размяната на заядливи духовитости е моментът на почивката наред тежкия труд, а отдихът, според интригуващото тълкуване на Юрий Лотман (*Декабристът във всекидневието*. – В: *Култура и информация*. София, 1992, 387–443), е по подразбиране противоположност на онова, което тежи най-много във всекидневието. През този фокус, участниците в каналджийската бригада, последна брънка от строга йерархия, издаваща нелогични и глупави от гледна точка на работниците разпореждания, си почиват чрез *волнодумство* – именно защото са лишени от правото на смислен диалог със своите началници.

Това са посоки на размисъл, за които книгата на Анатоли Анчев дава храна, защото е сред сбирките с фолклорни материали, които представят не отделни текстове, а възможния запис на една комуникативна ситуация. Това я прави и добър извор за социолингвистичен анализ. Тя фиксира ситуацията на *мъжката седянка*, или *тлака* – тук следва да подскажем, че седянката не е забавление, а внимателно оформен ритуал за колективно извършване на досадна работа, и да препратим към главата „Тлака в Алтъново“ от „Под игото“ на Иван Вазов.

Григор Хар. Григоров / Grigor Har. Grigorov

✉ *Гл. ас. д-р Григор Хар. Григоров*

Секция „Антропология на словесните традиции“

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН

ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6, 1113 София, България

lapamed@gmail.com

✉ *Assist. Prof. Grigor Har. Grigorov, PhD*

Department Anthropology of Verbal Traditions

Institute for Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum

Bulgarian Academy of Sciences

“Akad. Georgi Bonchev”, Bl. 6, Sofia 1113, Bulgaria

lapamed@gmail.com

Публикувано: 28 декември 2018